

מבט על, גיליון 647, 24 בדצמבר 2014

המשבר הכלכלי ברוסיה והקשריו המדיניים

צבי מגן ושרה פיינברג

מתרבים הסימנים לכך, שאת המערכת הכלכלית של רוסיה פוקד משבר חמור. משבר זה מאיים על עתידו של השלטון ברוסיה ועל יציבותה. ללא ספק, הסנקציות הכלכליות שהוטלו על רוסיה הן בין גורמיו העיקריים של המשבר. גם צניחתם של מחירי הנפט, שעל פי דוברים רוסיים, היא תוצאה של פעילות אמריקאית אנטי-רוסית מגמתית, היא בין מחולליו של משבר זה.

משבר זה קשור ישירות בהתפתחויות באוקראינה. המשבר האוקראיני, הנמשך עדיין בעצימות נמוכה, הפך בפועל להפסד רוסי בוטה. אוקראינה ניתקה עצמה מההשפעה הרוסית ומתקרבת למערב, מה שגרם לאבדן סיכוייה של רוסיה לכוון את האחד המיוחל במזרח אירופה בהנהגתה. ואם לא די בכך, מדינות המערב, בהובלתה של ארצות הברית, הטילו על רוסיה סנקציות כלכליות מוחשיות בגין מדיניותה באוקראינה. כתוצאה מכך, רוסיה נקלעה למציאות כלכלית בעייתית ביותר, המחייבת אותה לנסות ולאתר דרך לבטל את הצעדים שננקטו נגדה.

מבחינת ארצות הברית, מצבה החמור של רוסיה נראה כמתאים ביותר זה מספר שנים כדי לנסות ולקדם את יעדיה האסטרטגיים-גלובליים. ואולם, לאמריקאים רשימת דרישות, שרוסיה תתקשה לקבל. נכונותה של ארצות הברית להרפות מהלחץ התקיף והעקבי, המופעל על רוסיה, מותנית בויתור של מוסקווה על מדיניותה האסרטיבית כלפי אוקראינה בכלל ומדינות במרחב ברית המועצות לשעבר בפרט. שהרי, המחלוקת לגבי אוקראינה אינה מקרית או מקומית. העימות הרוסי-אמריקאי (רוסי-מערבי, למעשה) מתנהל למעשה על ההשפעה הכוללת במרחב הפוסט-סובייטי והוא לא יסתיים בפשרה בעניין המשבר באוקראינה בלבד. לכן, סביר להניח שהסדר, אשר יניח את דעתו של המערב, יכלול גם רכיבים הנוגעים לאזורים נוספים השנויים במחלוקת.

במקביל למשבר באוקראינה ניכרה בחודשים האחרונים גם פעילות רוסית מוגברת במזרח התיכון. יחסיה של רוסיה עם מספר מדינות סוניות באזור שודרגו, לאחר תקופת צינון ממושכת, שבאה בעקבות התפרצותם של אירועי "האביב הערבי". ביניהן מצרים, ערב הסעודית, מדינות במפרץ, וכן ירדן ולבנון. עם רוב המדינות שהוזכרו נחתמו עסקות נשק, חלקן רבות היקף, כמו עם מצרים, למשל. בה בעת, רוסיה שמרה על יחסיה הקרובים עם סוריה, עראק ואיראן. יתר על כן, לאחר שנים של מתיחות רבה שופרו היחסים בין רוסיה לטורקיה. הנשיא ולדימיר פוטין קיים ביקור באנקרה בסוף נובמבר 2014 שבמהלכו נחתם בין המדינות הסכם להעברת קו הובלת גז חדש מרוסיה דרך טורקיה לאירופה. נראה, שכחלק מההתמודדות עם מצבה הבינלאומי המורכב בחרה רוסיה להגביר את מעורבותה במזרח התיכון על מנת שתוכל למנף הישגים באזור להשפעה על המערב בנושאים הקשורים במזרח אירופה. ואכן, בתוך זמן קצר הביאה הפעילות הרוסית במזרח התיכון הישגים ממשיים, שאפשר שיהיו בסיס חדש להדברות רוסית-מערבית בענייני אוקראינה ובנושאים אחרים.

נוסף על כך, רוסיה מבקשת לאתר רעיונות, שיהיו בסיס לפשרה, שבמסגרתה יוסרו מעליה הסנקציות. פעילותה הנוכחית במזרח התיכון אינה מספיקה לשם כך ולכן עליה להתאמץ ולגבש חלופות. ייתכן שהנושא הסורי יהווה מוקד פעילות בהקשר זה. רוסיה, היא למעשה משענתו העיקרית של משטר בשאר אל-אסד, וביכולתה להביא להרחקתו. התפתחות בכיוון זה תעלה בקנה אחד עם האינטרס של הממשל האמריקאי. ייתכן שזה הרקע למהלכים שהובילה רוסיה לאחרונה בסוריה. שליחו של פוטין למזרח התיכון,

סגן שר החוץ מיכאל בוגדנוב, נפגש עם מנהיגי המורדים בסוריה, עם נסראללה מנהיג חזבאללה, ועם ההנהגה הסורית עצמה; בין רוסיה לאיראן נוהלו מגעים, שאפשר שהם מרמזים על כוונה לגבש הצעה משותפת להסדר בסוריה; נציגי סוריה, עיראק וחזבאללה נפגשו בטהרן, בבחינת עדות לכאורה על התייעצויות בנושא. כן נשמעים מסרים רוסיים על אודות כוונה לקיים ועידה בעניין עתידה של סוריה, שבמסגרתה ייקבע גם עתידו של אסד עצמו. אף ייתכן שיוזמה ברוח זו גובשה על ידי רוסיה ואיראן, ולפיה תוכרז – במהלך ועידה בינלאומית – ממשלה סורית חדשה, שתורכב מגורמי האופוזיציה וייקבע מעמדו של אסד (הדחתו או שילובו בתפקיד זוטא בממשלה החדשה). משמעותה של התפתחות זו תהיה היווצרות מציאות פוליטית חדשה בסוריה, שעקרונותיה יעוצבו בשיתוף פעולה בין מדינות המערב, רוסיה ואיראן, והיא תגובה על ידי המדינות הסוניות הפרגמטיות במזרח התיכון.

יש להניח שגם נוסחה זו לא תניח את דעתו של הממשל האמריקאי וממילא לא תניע אותו לבטל את הסנקציות, משום שעתיד סוריה אינו סלע המחלוקת היחיד בין וושינגטון למוסקבה. במפגש שהתקיים ב-14 בדצמבר ברומא בין מזכיר המדינה האמריקאי ג'ון קרי לבין שר החוץ הרוסי סרגיי לברוב נדונו המשברים במזרח התיכון, שלרוסיה יש נגיעה אליהם: מלחמת האזרחים בסוריה, התהליך המדיני הישראלי-פלסטיני, וכן המשא ומתן עם איראן בסוגיית הגרעין. סביר, כי בתמורה להסרת הסנקציות, רוסיה תידרש לשתף פעולה עם ארצות הברית גם בנושאים אלה, נוסף על הנושא האוקראיני. אמנם, הממשל האמריקאי משדר מסר של נכונות לקדם הבנות עם מוסקווה: סנקציות נוספות על רוסיה, שאושרו על ידי הקונגרס, טרם הופעלו על ידי הנשיא אובמה. אך משום שקשה לראות את מוסקווה משנה כיוון, מנמיכה פרופיל בזירה הבינלאומית ומתאימה את מדיניותה בסוגיות המרכזיות שעל הפרק במזרח התיכון ומעבר לו לזו של הממשל האמריקאי, אפשר להעריך, כי משטר הסנקציות, שהוטל על כלכלת רוסיה, רחוק מסיום. אי לכך, קרוב לוודאי שגם המשבר הכלכלי החמור, הפוקד את רוסיה, לא הגיע עדיין לשיאו.

מוקדם להספיד את שלטונו של ולדימיר פוטין. הוא נהנה עדיין מתמיכה ציבורית רחבה ומעביר מסר של שליטה במצב. אך מדובר במגמה משברית, שהמאפיין המרכזי שלה, הוא אי-וודאות. אין לדעת מה יהיו היקפה הכולל ומשכה של הנסיגה הכלכלית שרוסיה חווה ומה תהיינה השלכותיה השליליות האפשריות על היציבות השלטונית והחברתית במדינה. אי-וודאות זו, נוסף לקושי לגשר על פערי עמדות ומדיניות, מותירה בתוקף את פוטנציאל החרפתו של העימות בין רוסיה למערב. אפשר שהלחץ הכלכלי ידרבן את רוסיה לגלות גמישות ולפעול בתאום עם המערב לצמצום האתגר הכלכלי שבפניה ולהכלת השלכותיו הכלכליות והמדיניות הבינלאומיות. מנגד, אם רוסיה תתמיד במדיניות שאותה הובילה בשנים האחרונות בזירה הבינלאומית, לא זו בלבד שיחריף המשבר הכלכלי, הפוקד אותה, ויחריפו השלכותיו הבינלאומיות, גם הקושי לקדם מהלכים מתואמים בין המעצמות, שתכליתם שיכון התחרות ויישוב משברים באזורי מחלוקת, בכלל זאת במזרח התיכון, ילך ויתעצם.